

CERCETAREA LEGALĂ PRIVIND CAZURILE DE TORTURĂ SAU DE TRATAMENT INUMAN ȘI DEGRADANT

Augustina BOLOCAN

Catedra Drept Penal și Criminologie

Les Etats sont tenus par le droit international d'enquêter dans un délai raisonnable et de manière impartiale toute allégation de torture. L'objectif général de l'enquête consiste à établir les faits relatifs à des allégations de torture en vue d'identifier les éventuels responsables et de permettre leur inculpation. Dans cet objectif, les personnes chargées de l'enquête doivent respecter les principes relatifs pour enquêter efficacement sur la torture ou sur d'autres peines ou traitements cruels, inhumains ou dégradants.

Statele sunt obligate să cerceteze fără vreun termen și cu o diligență deosebită orice alegație privind tortura. În situația în care sunt întrunite condițiile necesare, statul pe al cărui teritoriu se află persoana bănuită de comiterea torturii sau de participare la comiterea ei urmează s-o extrădeze statului care este abilitat cu judecarea acesteia sau poate transmite cazul propriilor autorități competente pentru a intenta o acțiune în baza dreptului internațional sau local. Competența, imparțialitatea, independența, promptitudinea, minuțiozitatea constituie exigențele fundamentale ale cercetării actelor de tortură. Aceste elemente pot fi adoptate la orice sistem juridic și ar trebui să ghideze cercetările legale în privința alegațiilor de tortură [1].

Când o procedură se dovedește a fi inadecvată din cauza lipsei de mijloace sau din cauza unei parțialități, ținând cont de faptul că practica în materia torturii pare a fi sistematică, statul va efectua o cercetare prin intermediul unei comisii sau al unei alte proceduri similare. Membrii respectivei comisii vor fi selectați dintre persoanele recunoscute ca fiind imparțiale, competente și independente. În special, membrii comisiei trebuie să fie independenți de orice instituție, entitate sau persoană care ar putea să se implice în cercetare [2].

A. Finalitatea cercetărilor în materia torturii

Obiectivul general al cercetării constă în stabilirea faptelor relative privind alegațiile în materia torturii în vederea identificării persoanelor responsabile și în a permite pedepsirea acestora sau pentru a le utiliza în cadrul procedurilor destinate pentru obținerea reparației pentru victime. Astfel, în realizarea acestui obiectiv, persoanele investite cu dreptul de a cerceta actele de tortură trebuie: să obțină mărturii din partea victimelor care au fost supuse actelor de tortură; să culeagă și să păstreze probe, inclusiv cele medicale, care ar confirma vătămările corporale ale actelor de tortură în vederea înaintării unor acțiuni eventuale în justiție împotriva persoanelor vinovate; să identifice martorii potențiali, obținând din partea acestora declarații; să determine în ce mod și unde s-au produs faptele invocate, precum și caracterul sistematic sau ocazional al actelor de tortură.

B. Principiile relative privind mijloacele de cercetare efectivă a torturii și a altor tratamente crude, inumane sau degradante în vederea stabilirii veridicității faptelor

Fiecare cercetare efectivă în privința torturii și a altor tratamente crude, inumane sau degradante, vizând stabilirea veridicității faptelor, are ca scop:

- de a elucida circumstanțele, de a stabili și de a recunoaște responsabilitatea persoanelor fizice și a statului față de victime și familiile lor;
- de a determina măsurile necesare pentru a evita repetarea unor asemenea fapte;
- de a facilita cercetările sau, dacă e cazul, de a stabili sancțiuni disciplinare pentru cei care aveau obligația de a efectua cercetarea într-un mod corespunzător;
- de a repara integral prejudiciile cauzate de actele de tortură, precum și de a acorda îngrijiri medicale necesare.

Statele trebuie să vegheze ca orice plângere sau informație privind alegațiile în materie de tortură, tratamente inumane și degradante să constituie obiectul unei cercetări prompte și aprofundate. În absența unei plângeri formale, cercetarea trebuie să fie începută dacă există indici care demonstrează existența torturii și a tratamentelor inumane și degradante. Persoanele care efectuează cercetarea trebuie să fie competente, imparțiale și independente vis-à-vis de suspecti și terțe persoane. Acestora trebuie să li se ofere posibilitatea să ia

cunoștință de rezultatele cercetărilor efectuate de experții medicali sau să ordone efectuarea altor cercetări în acest sens. Cercetările trebuie efectuate potrivit metodelor care corespund exigențelor profesionale, iar concluziile trebuie să fie publice. Persoanele care efectuează cercetarea trebuie să beneficieze de resurse bugetare de care au nevoie pentru a activa eficient. Ele sunt investite cu dreptul de a obliga orice persoană de a depune declarații sau de a se prezenta la audieri dacă există bănuiele că este implicată în acte de tortură sau de tratament inuman și degradant. Presupusele victime ale torturii sau tratamentelor inumane și degradante, martorii sau persoanele care efectuează investigarea, precum și familiile acestora trebuie să beneficieze de protecție contra violenței, contra amenințării cu violența sau contra altei forme de intimidare [3].

Victimele torturii și relexor tratamente, precum și reprezentanții legali trebuie să fie informați despre audierile care ar putea fi organizate pentru a avea posibilitatea de a asista și de a avea acces la informația ce vizează cercetarea. În cazul în care procedurile stabilite pentru cercetare sunt inadecvate, fie că competențele tehnice și imparțialitatea necesară lipsesc, statele supraveghează ca cercetarea să fie deferită unei comisii speciale independente. Membrii comisiei urmează a fi aleși potrivit competenței, independenței și imparțialității lor. În ceea ce privește componența comisiei, este important ca aceasta să includă nu mai puțin de trei persoane. Existența unei singure persoane va face dificilă luarea unei decizii imparțiale și nu va exclude abuzurile asupra acesteia din partea statului și a terților. Comisia va întocmi un raport într-un termen rezonabil în care va indica derularea cercetării, metodele și procedurile utilizate pentru a aprecia probele, precum și recomandări și concluzii în baza faptelor constatate și dreptului aplicabil. Astfel, raportul finisat este dat publicității. În el sunt expuse detaliat faptele constatate și probele pe care se bazează aceste fapte, se precizează numele martorilor care au făcut declarații, cu excepția celor a căror identitate nu a fost divulgată din motive de securitate. Statul urmează să răspundă într-un termen rezonabil la raportul întocmit și, dacă e necesar, să indice măsurile ce trebuie luate pentru a da curs faptelor expuse în raport.

Experții medicali implicați în cercetarea cazurilor de tortură și tratament inuman și degradant trebuie să examineze minuțios persoana supusă unor asemenea tratamente. Controlul se efectuează în lipsa terțelor persoane, iar expertul medical elaborează un raport detaliat care trebuie să cuprindă următoarele elemente [4]:

a) **circumstanțe care vizează persoana:** numele, prenumele persoanei examinate, ora și data examinării, adresa instituției unde are loc examinarea;

b) **faptele expuse de reclamant privind actele de tortură și relexor tratamente:** momentul în care s-au produs acestea, de asemenea, plângerile cu referire la traumele fizice sau psihologice;

c) **examenul fizic și psihologic,** care trebuie să includă concluziile examenului medical de ordin fizic și psihologic, extrase, dacă e cazul – fotografiile necesare care să demonstreze existența leziunilor corporale;

d) **concluziile** privind legătura între constatările de ordin fizic și psihologic și posibilitatea aplicării torturii și relexor tratamente. De asemenea, trebuie să se facă o mențiune cu privire la tratamentul medical și psihologic sau despre necesitatea unui examen medical ulterior;

e) **identificarea:** raportul trebuie să indice clar cine a recurs la examinare și trebuie să fie semnat de persoana care l-a întocmit.

Raportul întocmit este confidențial și trebuie comunicat reclamantului sau reprezentantului acestuia, iar opinia acestora cu privire la examenul medical se consemnează în raport.

C. Procedurile de anchetă cu privire la tortură

1. Identificarea instanței competente

În cazurile în care există bănuiele precum că la aplicarea torturii și a relexor tratamente sunt implicați funcționari publici, înalți funcționari, miniștri, efectuarea unei cercetări imparțiale poate fi imposibilă; prin urmare, necesită a fi instituită o comisie specială în vederea stabilirii existenței elementelor torturii în acțiunile acestora. Comisia specială poate fi instituită și în cazul în care există dubii în privința persoanelor abilitate cu efectuarea certărilor respective.

Anumite elemente pot demonstra că statul este implicat în actele de tortură, aplicate față de reclamanți, ceea ce impune crearea unei comisii ad-hoc. Astfel de situații pot exista în cazurile în care:

- victima a fost văzută într-o stare bună ultima oară când se afla în detenție;
- *modus operandi* este caracteristic metodelor de tortură încurajate de stat;
- reprezentanții autorităților publice au încercat să împiedice desfășurarea cercetărilor;
- cercetarea efectuată de instanțe oficiale, abilitate cu această obligație, denotă lipsa unei competențe și imparțialități.

În situația în care statul intenționează să formeze o comisie independentă, trebuie să fie respectate anumite condiții. În primul rând, persoanele supuse cercetării trebuie să beneficieze de garanțiile procedurale prevăzute în dreptul internațional. În al doilea rând, persoanele abilitate cu cercetarea cazului trebuie să beneficieze de susținere tehnică necesară, trebuie să aibă acces la consilieri juridici imparțiali, astfel încât probele acumulate pe parcursul cercetării să fie admisibile. În al treilea rând, experții trebuie să aibă posibilitatea să recurgă la serviciile experților internaționali în drept și medicină.

2. Întrevederi cu victima prezumată și cu martorii

Statul are obligația de a proteja victimele prezumate, martorii și familiile acestora împotriva violenței, amenințărilor cu violența și altor forme de intimidare care pot apărea pe parcursul cercetărilor. Persoanele care efectuează cercetarea trebuie să informeze martorii despre consecințele participării lor și despre desfășurarea cauzei, susceptibilă de a-i afecta.

În ceea ce privește victima, aceasta trebuie să fie informată despre natura procedurii și din care considerente este solicitată mărturia sa. Persoanele abilitate cu efectuarea cercetării trebuie să aducă la cunoștința victimei informațiile care pot deveni publice pe parcursul cercetării și care vor avea un caracter confidențial. Victima urmează a fi informată despre desfășurarea cercetării, precum și despre rezultatele obținute în cadrul acesteia, fiind în drept să beneficieze de tratament și asistență pe parcursul cercetării. Cu referire la persoana care urmează să aibă întrevederi cu victima pe parcursul cercetării, evidențiem că aceasta trebuie să fie desemnată de autoritatea împuternicită cu efectuarea anchetei. Persoana desemnată trebuie să fie un expert în domeniul cercetării cazurilor de tortură și să aibă experiență în ceea ce privește conlucrarea cu victimele care au suferit traume fizice sau psihologice, urmare a actelor de tortură. Expertul, în cazurile necesare, trebuie să aibă acces la asistența experților internaționali în acest domeniu.

Cu referire la martori, evidențiem că aceștia trebuie să beneficieze de protecție din partea statului, la fel ca și victima. Potrivit articolului 109 CPP RM, martorului i se aduce la cunoștință obiectul cauzei și i se propune să declare despre faptele și circumstanțele pe care le cunoaște și care sunt pertinente cauzei. După ce martorul a făcut declarații, lui i se pot pune întrebări cu privire la faptele și circumstanțele care trebuie constatate în cauză, precum și în ce mod a luat cunoștință de cele declarate. Nu se admite punerea întrebărilor sugestive sau care nu se referă la premisa probelor și care în mod evident urmăresc scopul umilirii persoanei audiate [5]. În conformitate cu articolul 110 CPP RM, martorul poate fi audiat în condiții speciale în cazurile în care există motive temeinice de a considera că viața, integritatea corporală sau libertatea martorului sau a unei rude apropiate a lui sunt în pericol în legătură cu declarațiile pe care acesta le face într-o cauză penală privind o infracțiune gravă, deosebit de gravă sau excepțional de gravă. Dacă există mijloacele tehnice respective, judecătorul de instrucție sau, după caz, instanța poate admite ca martorul respectiv să fie audiat fără a fi prezent fizic la locul unde se află organul de urmărire penală sau în sala în care se desfășoară ședința de judecată – prin intermediul mijloacelor tehnice prevăzute de Codul de procedură penală al Republicii Moldova.

Potrivit normelor generale, audierile martorilor trebuie să fie publice, cu excepția cazurilor când se impune asigurarea securității acestora, situație în care examinarea cauzei este „cu ușile închise”. Dezbaterile în procesul examinării cauzei „cu ușile închise” trebuie să fie înregistrate și depozitate într-un loc sigur. Comisia specială va putea audia martorul în condiții private, într-un cadru neoficial fără a înregistra declarația sa.

Este important ca în procesul examinării unui caz de tortură să se stabilească existența probelor fizice și psihice, urmare a actelor de tortură, aplicate persoanei prin prisma următoarelor aspecte:

- dacă urmele fizice sau de ordin psihologic au legătură cu actele de tortură invocate;
- care sunt urmele fizice ce fac parte din tabloul clinic;
- dacă urmele de natură psihologică reprezintă reacții tipice la un stres puternic în mediul social și cultural al individului;
- reieșind din faptul că tulburările psihice evoluează în timp, este necesar de a determina în ce stare se află individul în evoluția tulburărilor respective;
- care sunt factorii aferenți ce influențează asupra psihicului victimei (persecuțiile, pierderea familiei, statutul său social etc.);
- dacă tabloul clinic sugerează despre o posibilă alegație falsă cu privire la tortură;
- în cazul existenței urmelor fizice, fotografiile au o importanță deosebită în vederea demonstrării existenței acestora.

Comisia creată în vederea cercetării cazului de tortură trebuie să întocmească un raport public și într-un termen rezonabil. În cazul în care nu s-a ajuns la o concluzie comună, membrii cu opinie minoritară pot să-și expună opinia în mod separat. Raportul trebuie să conțină următoarele elemente:

- ✓ procedura și metodele care au fost utilizate pentru obținerea probelor;
- ✓ lista martorilor care au fost audiați cu excepția celor a căror identitate nu poate fi divulgată din motive de securitate;
- ✓ locul și data fiecărei audieri;
- ✓ contextul general al urmăririi efectuate (conjunctura socială, politică, economică);
- ✓ probele și faptele exacte de care a ținut cont Comisia la întocmirea raportului;
- ✓ cadrul juridic pe care s-a bazat Comisia;
- ✓ concluziile Comisiei vizavi de dreptul aplicabil și faptele constatate;
- ✓ recomandările Comisiei bazate pe constatările sale.

Statul trebuie să răspundă public la recomandările Comisiei, indicând măsurile care pot fi realizate, reieșind din recomandările Comisiei respective.

Referindu-ne la constatările Curții Europene a Drepturilor Omului în această materie, evidențiem că atunci când un individ face o afirmație credibilă precum că ar fi suferit de pe urma tratamentelor contrare Articolului 3 din Convenție din partea poliției sau a altor agenți statali, acea prevedere, examinată în context cu obligația principală a Statului în baza Articolului 1 din Convenție de a le „asigura tuturor celor aflați sub jurisdicția lor drepturile și libertățile definite în ... Convenție”, cere implicit o investigație oficială eficientă [6]. Această investigație ar trebui să fie capabilă de a-i identifica și pedepsi pe cei responsabili. Pentru ca o investigație să fie efectivă, în general, se consideră a fi necesar ca persoanele care o efectuează să fie independente de cele implicate în evenimente (hotărârea *Barbu Anghelescu versus România*, nr.46430/99, § 66, 5 octombrie 2004). Aceasta semnifică nu doar lipsa unei legături ierarhice sau instituționale, dar și o independență reală (hotărârea *Ergi versus Turcia* din 28 iulie 1998, *Rapoartele* 1998-VI, § 83-84; hotărârea *Kaya versus Turcia*, din 19 februarie 1998, *Rapoartele* 1998-I, § 87).

În ceea ce privește hotărârile Curții Europene contra Republicii Moldova, unde s-a constatat încălcarea Articolului 3 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, pe motiv că nu a existat o investigație efectivă în vederea cercetării cazurilor de tortură sau tratament inuman și degradant, evidențiem hotărârile *Corsacov contra Moldovei* din 4 aprilie 2006, *Boicenco contra Moldovei* din 11 iulie 2006, *Pruneanu contra Moldovei* din 16 ianuarie 2007, în care instanța europeană a considerat că Guvernul nu a prezentat o explicație plauzibilă cu referire la leziunile corporale ale reclamantilor și a constatat că aceștia au fost supuși la tratament inuman și degradant în timp ce s-au aflat în custodia poliției, prin urmare, existând o încălcare a Articolului 3 din Convenție [7].

Investigația acuzațiilor de maltratare trebuie să fie multilaterală. Aceasta înseamnă că autoritățile trebuie permanent să facă încercări serioase de a afla ce s-a întâmplat și nu trebuie să se bazeze pe concluzii pripite sau nefondate pentru a clasa investigația sau pentru a le folosi ca bază a deciziilor lor. Ele trebuie să întreprindă măsuri rezonabile pentru a asigura dovezile privitoare la incident, inclusiv, *inter alia*, declarațiile martorilor oculari și expertizele medico-legale (*Tanrikulu versus Turcia* [GC], nr.23763/94, ECHR 1999/IV, § 104 și urm. și *Gül versus Turcia*, nr.22676/93, § 89, 14 decembrie 2000). Orice deficiență în investigație care subminează abilitatea de a stabili cauza leziunilor corporale sau identitatea persoanelor responsabile va risca să rămână în afara acestor standarde [8].

Referințe:

1. Henri Fourteau. L'application de l'article 3 de a Convention Européenne des Droits de l'Homme dans le droit interne des états membres. - Paris, 1996.
2. Manuel pour enquêter efficacement sur la torture et autres peines ou traitements cruels, inhumains et dégradants, Protocole d'Istanbul, 9 aout 1999.
3. Ibidem.
4. Ibidem.
5. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, în vigoare din 12 iunie 2003.
6. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Roma, 4 noiembrie 1950.
7. www.echr.coe.int
8. Ibidem.

Prezentat la 02.02.2009